

Ruska leksikografska trilogija

U razdoblju od 2008. do 2010. u Rusiji su objavljena tri rječnika koja čine cjelinu i mogu se smatrati frazeološko–paremiološkom trilogijom. To su *Veliki rječnik ruskih uzrečica* (*Большой словарь русских поговорок*) i *Veliki rječnik ruskih narodnih poredbi* (*Большой словарь русских народных сравнений*) autora Valerija Mihajloviča Mokienka i Tatjane Genad'evne Nikitine (oba objavljena u Moskvi 2008. godine) te *Veliki rječnik ruskih poslovice* (*Большой словарь русских пословиц*), objavljen u Moskvi 2010. godine, istoga autorskog dvojca kojemu se pridružila Elena Kairovna Nikolaeva. Izdala ih je naklada OLMA Media Grupp (ОЛМА Медиа Групп), a u izradi su sudjelovala ova udruženja i ustanove: Međunarodna asocijacija predavača ruskoga jezika i književnosti (Международная ассоциация преподавателей русского языка и литературы), Rusko udruženje predavača ruskoga jezika i književnosti (Российское общество преподавателей русского языка и литературы), Sveučilište u Sankt–Peterburgu (Санкт–Петербургский государственный университет), Međukatedarski leksikografski kabinet »Prof. B. A. Larin« (Межкафедральный словарный кабинет им. проф. Б. А. Ларина).

Sva su tri rječnika s pravom dobila atribut *veliki*. Broj uključenih natuknica uistinu zaslužuje takav naziv: *Veliki rječnik ruskih uzrečica* sadržava više od 40.000 slikovitih izraza (*образные выражения*, kako su ih nazvali autori) na 784 stranice; *Veliki rječnik ruskih narodnih poredbi* – preko 45.000 slikovitih izraza poredbene strukture na 799 stranica, a *Veliki rječnik ruskih poslovice* – oko 70.000 poslovice na 1024 str., dakle, to je ukupno preko 155.000 maložanrovskih jedinica. Važno je napomenuti da su rječnici sastavljeni po *maksimalističkom principu* po kojem je raden i poznati zbornik »Poslovice ruskoga naroda« Vladimira Ivanoviča Dalja (1862). On broji oko 60.000 poslovice, uzrečica, poredbi, brzalice, zagonetki i drugih jedinica malih žanrova. Istog se principa pridržavao i Boris Aleksandrovič Larin, osnivač Međukatedarskoga leksikografskog kabineta pri Filološkom fakultetu u Sankt–Peterburgu. On se pak smatra idejnim začetnikom sastavljanja sveobuhvatnih ili kompletnih rječnika (словарь полного типа).

Rječnici su posvećeni poznatim ruskim lingvistima, Učiteljima, kako ih naziva autorski trojac: *Veliki rječnik ruskih uzrečica* – Galini Alekseevnoj Lilić (1926), zaslužnoj profesorici Sveučilišta u Sankt–Peterburgu, bohemistici, frazeografkinji i frazeologinji, *Veliki rječnik ruskih narodnih poredbi* – Nikiti Iľiču Tolstoju (1923–1996), ruskom akademiku, osnivaču ruske etnolingvističke škole, dok se *Veliki rječnik ruskih poslovice* posvećuje već spomenutom Borisu A. Larinu (1893–1964).

Redaktor svih triju rječnika je Valerij M. Mokienko.

U rječnike su uključene uzrečice, poredbe i poslovice zabilježene u mnogobrojnim općim i frazeološkim rječnicima, u rječnicima mjesnih govora, žargona, u zbirkama ruskoga folklora, kartotekama. Osim toga, autori su ih ispivali i

iz književnih djela ruskih klasika i suvremenih pisaca, iz publicistike itd. Prezentirani materijal obuhvaća razdoblje od kraja 18. do početka 21. stoljeća. Stoga je uistinu impresivan broj bibliografskih jedinica na kraju svakog od rječnika: u rječniku uzrečica nabraja se 386, u rječniku poredbi – 638, u rječniku poslovice – 345 različitih leksikografskih izvora i ostale stručne i znanstvene literature, a dodatno se daje popis 60–ak novinskih, časopisnih i internetskih izvora.

Kakve se leksikografske jedinice mogu naći u trima rječnicima?

Veliki je rječnik ruskih uzrečica, kako autori pišu u predgovoru (*čitatelju; К читателю*), prvi kompletni popis toga maložanrovskoga oblika, tj. ekspresivno–slikovitih ustaljenih izraza kojima se karakteriziraju čovjek i njegovo okruženje. Za razliku od poslovice, koje imaju pouku i strukturu logički završenih sentencija, uzrečice tek vrednuju neki predmet, ali to čine toliko slojevito i raznovrsno da postaju pravi portreti ljudi i pojava koje približe određuju. One se u rječniku izjednačuju s narodnom *frazeologijom* ili *idiomatikom*, a autori, upotrijebivši naziv *uzrečice*, slijede tradicionalnu rusku terminologiju. Spomenimo u tom kontekstu samo Vladimira Ivanoviča Dalja, ruskog lingvиста, leksikografa, jednog od najplodnijih skupljača ruskoga folklora (1801–1872), koji je uzrečice (*поговорка*) definirao kao izraze s prenesenim značenjem, ali, valja naglasiti, bez didaktičkoga sadržaja, bez prosuđivanja, bez poruke, bez donošenja nekih moralnih ili inih zaključaka. To je aluzija najčešće osnovana na dubinskoj strukturi, na slici. Dakle, u rječniku su prezentirane jedinice maloga žanra koje danas većina lingvиста naziva *frazemima*.

Kad nam u svakodnevnom životu ponestane riječi kojom bismo precizno opisali ili okarakterizirali osobu, predmet, pojavu, situaciju, vrlo često pribjevamo frazemima. Takav postupak izražavanja obično ima prednost pred dugačkim i možda nejasnim opisima.

Veliki rječnik ruskih narodnih poredbi prvi je leksikografski pokušaj objavljivanja iscrpnog popisa ruskih narodnih ustaljenih poredbi (*народные устойчивые сравнения*; te se jedinice nazivaju i *poredbenim frazemima*).

Autori u Predgovoru (*Предисловие*) opširno razmatraju zašto se uopće toliko aktivno rabe poredbe. Tumače to činjenicom da je čovjek njima oduvijek poimao svijet oko sebe: usporedba nepoznatog ili slabo poznatog s poznatim i dobro znanim – jedan je od najstarijih i najpouzdanijih načina izražavanja. Poredbom se često pokazuje vrijednosni sud, ona je ekspresivna, zorno i slikovito karakterizira čovjeka, pojave u prirodi, svakodnevne situacije. Slike prisutne u ustaljenim poredbama crpljene su kako iz aktualnih, poznatih i prepoznatljivih tako i iz tradicionalnih sfera života i ljudske djelatnosti. Stoga jezgru mnogih poredbi čine slike životinjskoga i biljnog svijeta, tradicionalne seoske svakodnevne, duhovne sfere života. Tako je, na primjer, u rječnik uvršteno više od 300 poredbi s komponentom *собака* ('pas') ili *черт* ('vrag').

Valja naglasiti da najveći dio poredbi ima strukturu s veznikom *как* ('kao'; u ruskom se jeziku kao varijantni upotrebljavaju i veznici *будто, словно, точно*, ali oni nisu upisani u rječničke natuknice), međutim, autori su uvrstili u rječnik i specifične ruske oblike poredbi u kojima se umjesto poredbenoga veznika rabi imenica u instrumentalu, npr. *лететь стрелой* 'letjeti (juriti) kao strijela', *стоять столбом* 'stajati kao stup' (u najvećem su broju slučajeva

oblici s veznikom *как* i instrumentalni oblici pisani kao varijantni). Uvršteni su i tautološki oblici tipa *дурак дураком* ('budala na kvadrat'), zatim oblici tvoreni udvajanjem glagolske osnove, npr. *трястись тряском* ('tresti se kao šiba na vodi') i nekoliko poslovice sa skrivenom komparativnom strukturom, npr. *Сердце не камень* ('Srce nije kamen'). Iako su svjesni marginalne pozicije posljednjih triju frazemskih oblika, autori su ih uvrstili da pokažu slikovnu i strukturnu međuovisnost ustaljenih poredbi i navedenih oblika.

Rječnički je članak u rječnicima ruskih uzrečica i narodnih poredbi strukturiran ovako: nakon **nadnatuknice** (odredene morfološkim principom) slijedi akcentirana natuknica (uzrečica odnosno poredba), zatim **stilska odrednica**, iscrpna **definicija**, navođenje **izvora** iz kojeg je preuzeta (rječnici, zbornici i sl.) i naposljetku, smatraju li autori potrebnim, upućuje se na **etimologiju** same uzrečice ili poredbe, a na nekim se mjestima tumače nepoznate komponente u njihovu sastavu (to se, u prvom redu, odnosi na dijalektne i žargonske uzrečice ili poredbe i one preuzete iz stranih jezika). Stilska pak odrednica uključuje vremenski (npr. *устар.*, *нов.*), prostorni (daje se točan podatak o regiji u kojoj je u upotrebi) i stilsko–ekspresivni (npr. *книжн.*, *прост.*, *жарг. мол.*, *ирон.*, *неодобр.*) element, nadalje, daje se i podatak o eventualnoj slaboj frekvenciji upotrebe pojedinih uzrečica ili poredbi (*редк.*) ili pak o upotrebi unutar pojedinih profesionalnih skupina (npr. *мат.*, *охотн.*, *спорт.*, *техн.*), supkultura (npr. *панк.*) itd.

Primjeri nekoliko rječničkih članaka iz dvaju rječnika:

Veliki rječnik ruskih uzrečica

ДЖЕНТЛЬМЕН * **Джентльмены удачи**. **1.** *Разг. Ирон.* О пиратах. БМС 1998, 160. **2.** *Разг. Ирон.* Об авантюристах, обманщиках, жуликах. **3.** *Разг. Шутл.* Об удачливых людях. Ф 1, 163; Дядечко 2, 23. **4.** *Жарг. арм. Шутл.* Дежурные на контрольно–пропускном пункте. БСРЖ, 157. **5.** *Жарг. шк. Шутл.* Ученики, которых не вызвали отвечать. (Запись 2003 г.). < Выражение связано с романом Р. Л. Стивенсона «Остров сокровищ» (1883), популярности его в русском языке способствовала кинокомедия «Джентльмены удачи» по сценарию В. Токаревой и Г. Дanelija (1971).¹

КУСТ * **Венчаться вокруг ракитова куста (кустика)**. *Прост. Устар. Ирон.*
1. Находиться с кем–л. в незаконной, внебрачной связи. **2.** Вступать в внебрачное совокупление, жить половой жизнью до официального брака. < Иронический намёк на языческий обряд венчания. Мокиенко, Никитина 2003, 184.²

1 U cijelom se tekstu daje doslovni prijevod frazema i poslovice i njihovo značenje, odnosno komentari.

Джентлмени среће. **1.** *Разг. Ирон.* О гусарима. **2.** *Разг. Ирон.* О авантуристима, о varalicama. **3.** *Разг. šalj.* О uspješnim ljudima. **4.** *žarg. vojn. šalj.* Дежурни на kontrolnoj točki. **5.** *žarg. školsk. šalj.* Ученици који нису били прозвани ради испитивања. < Израз се односи на роман Р. Л. Стивенсона «Оток с благом» (1883), његовој је популарности у руском језику придонијела комедија «Джентлмени среће» снимљена према сценарију В. Токареве и Г. Дanelija (1971).

2 **Вјенчати се покрај врбова грма (грмића)**. **1.** Бити у изванбрачној веzi *s kim*. **2.** Имати сексуалне односе *s kim* прије ступања у брак. < Иронића алузija на погански обред вјенчања.

ОХЛЁБКА * Подбирать/ подобрать охлёбку. *Жарг. угол. Пренебр.* Жениться на женщине лёгкого поведения. < Охлёбки – остатки, объедки какого–л. жидкого кушанья. Мокиенко, Никитина 2003, 236.³

Veliki rječnik ruskih narodnih poredbi

ГРОМОТУШКА * греметь как громотушка. *Яросл. Ирон. или пренебр.* О шумливом, тарахтящем человеке. < Громотушка – погремушка. Кругликова 1987; ЯОС 3, 109; 5, 9; АБЛ 2004, 160.⁴

КВАДРАТ * башка у кого квадратом. *Магнит. Жарг. Ирон.* О тупоголовом »новом русском«. Максимов 2002, 28.⁵

ЛЕНИН * смотреть как Ленин на буржуазию. *Прост., Орл. Шутл.–ирон.* О человеке, смотрящем на кого–л. неприязненно, с »классовой ненавистью«. Арсентьев КД 2, 197. < Выражение сейчас употребляется в прессе и других средствах массовой информации, напр.: »Главный коммунист Геннадий Зюганов смотрел на игроков »Ливерпуля« как Ленин на буржуазию«. КП 20.08.2005, 19.⁶

Трећи рјечник, *Veliki rječnik ruskih poslovice*, s oko 70.000 leksikografskih jedinica najveća je dosad objavljena zbirka ruskih poslovice.

Autori slijede tradicionalnu definiciju poslovice: to je logički zaokružena sentencija koja ima poučni smisao, a karakteriziraju je specifična ritmička i fonetska organizacija. Za razliku od (manjeg) dijela ruskih paremiologa, autori u rječnik uvrštavaju i poslovice s jasno izraženom slikom u dubinskoj strukturi i one bez nje. U poslovicama je sadržana zgusnuta informacija o nacionalnoj kulturi u najširem smislu, u njima su zapisane crtice iz seoskog života, nalazimo podatke o obrtu, praznicima, tradiciji, obredima, u njima se navode brojne povijesne činjenice.

Važno je, međutim, istaknuti da poslovice nisu (i nikad nisu bile) neki nepotrebni ili suvišni fosilni ostaci, njih su često u svoja djela uključivali najveći i najpoznatiji ruski književnici (npr. Puškin, Gogolj, Ostrovski, Krilov, Dostojevski, Šolohov, Solženjicin), ali one su prisutne i u suvremenim medijima, na pretraživačima, u govoru. Njihova kratkoća i izražajna preciznost jasno odražavaju naš stav, daju mogućnost oblikovanja poruke, poučnoga zaključka, a ponekad i moraliziranja.

U velikoj većini dosad objavljenih zbornika i zbirki poslovice su navodne ili abecednim redoslijedom prema prvoj riječi ili su svrstavane u tematske blokove. Oba načina otežavaju pronalaženje pojedinih poslovice. Zato autori pribjegavaju novom pristupu bilježenja poslovice, tj. primjenjuju morfološki

3 **Skupljati / skupiti ostatke.** *žarg. kriminal. Prezr.* Vjenčati se s prostitutkom. < Охлёбки – остаци каква текућег (јушног) јела.

4 **bruhati (bučati) kao čegrtaljka.** O glasnom, bučnom čovjeku. < Громотушка – čegrtaljka, klepetuša.

5 **tintara čija je kao kvadrat.** *Магнит. жарг. Ирон.* O tupim »novim Rusima«.

6 **gledati kao Lenjin buržoaziju.** *Прост., Орл. šalj.–iron.* O čovjeku koji promatra koga zlonamjerno, pakosno, s »klasnom mržnjom«. < Izraz se danas upotrebljava u publicistici i ostalim medijima, npr. »Glavni komunist Gennadij Zjuganov gledao je igrače »Liverpoola« kao Lenjin buržoaziju«.

princip određivanja glavne riječi (princip koji je najčešći pri sastavljanju frazeoloških rječnika; prema njemu su sastavljena i prva dva dijela ove leksikografske trilogije). Nadalje, vrlo je važno da su sve poslovice u rječniku prostorno i kronološki okarakterizirane. Daje se podatak o regiji u kojoj je zabilježena ili u kojoj se upotrebljava. Vremenska se komponenta daje posredno, tj. točnim se određenjem izvora poslovice automatski daje i njezina kronološka dimenzija. Uz mnoge je natuknice upisana i stilska odrednica. Dio je poslovice popraćen komentarom o situaciji u kojoj se rabi, daje se podatak o manje poznatim riječima, podrijetlu.

Primjeri triju rječničkih članaka:

БУМАЖКА

Без бумажки ты букашка, а с бумажкой – человек. *Прост. Шутл.–ирон. – Химик 2004, 62*

* О необходимости всегда иметь при себе »бумажки« – справки, документы на все случаи жизни, ибо отсутствие даже малозначительного документа делает невозможным исполнение каких–л. планов. Сентенция о всеилии бюрократии.⁷

КУРА ♦ Грела кура яйца – ума не нажила. (1859). *Печор. (Усть–Цильм.), Сиб. – Ст. 2008, 174; ФСГ 1983, 101*

* **1.** О человеке, который поступает неумно. *ФСГ 1983, 101.* **2.** Кто–либо самозабвенно заботится о ком–то, не понимая, чего нельзя делать. **3.** Кто–либо совершает глупые поступки. *Ст. 2008, 174*⁸

ПЕНЯ

ПЕНЮ ♦ Перву пеню прости, втору тоже, а на третью – уходи. *Перм. – СПГ 2, 83*

* *Пеня – вина.*⁹

Da zaključimo.

Kao što je već istaknuto, autori Valerij M. Mokienko, Tatjana G. Nikitina i Elena K. Nikolaeva, slijedeći maksimalistički princip sastavljanja rječnika, uvrstili su u ovu leksikografsku trilogiju sve njima dostupne jedinice triju tipova maloga žanra: frazeme (neporedbene i poredbene strukture) i poslovice. To je riznica od oko 155.000 natuknica, a u rječnicima je skupljeno narodno blago, frazemi i poslovice iz različitih mjesnih govora, iz standardnoga jezika, iz različitih stilova i razdoblja. Valja posebno naglasiti da je većina rječničkih članaka popraćena raznolikim stilskim odrednicama koje daju podatke o uporabi pojedinih maložanrovskih jedinica, o stilskoj, vremenskoj i prostornoj raslojenosti.

7 **Bez papira si kukac, a s papirima – čovjek.** *Прост. šalj–iron.* О потреби да се увјек са собом носе »papiri« – потврде, документи за све животне ситуације, јер нам недостатак и најбезначајнијег документа може пореметити испуњење планова (обављање послова). Сентенција којом се описује моћ бирократије.

8 **Grijala je kokoš jaja – pamet nije stekla.**

1. О човјеку чији су поступци неразборити. 2. О човјеку који се несебично за кога брине не шваћајући што не смије радити. 3. Неко чини глупости.

9 **Prvi prijestup oprosti, drugi također, a nakon trećeg – idi.**

Пеня – пријеступ.

Veliki rječnik ruskih uzrečica, *Veliki rječnik ruskih narodnih poredbi* i *Veliki rječnik ruskih poslovice* namijenjeni su, u prvom redu, frazeolozima, rusistima, slavistima, studentima, ali i svim ostalim filozozima koji u njima mogu naći mnogo zanimljivih podataka.

Ovo kapitalno leksikografsko djelo, prvi takav uradak ne samo u Rusiji nego i šire, zapravo je tezaurus, a osnovna je intencija autorâ bila da na jednome mjestu, u trima rječnicima, prezentiraju golemo bogatstvo triju ruskih maložanrovskih cjelina. U njima možemo pronaći sve ili gotovo sve zabilježeno u leksikografskim i inim izvorima od kraja 18. do početka 21. stoljeća.

Željka Fink